DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-11

ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

Журкін Є. І.
доктор філософії,
асистент кафедри новітньої історії України історичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Сучасна університетська історична освіта потребує не лише оновлення змісту навчальних дисциплін, а й пошуку нових підходів, які сприятимуть формуванню у студентів здатності самостійно аналізувати історичні явища, зіставляти різні події та факти, а також працювати з історичними джерелами та аргументовано формулювати власні висновки. У цьому контексті перспективним є розширення кола суб'єктів історичного процесу, представлених у навчальному матеріалі, зокрема за рахунок системного вивчення та аналізу інститутів громадянського суспільства. Такий підхід дає змогу доповнити традиційний розгляд діяльності органів державної влади та політичних еліт аналізом суспільних акторів, які впливали на формування політичних рішень, громадської думки та напрямів державотворення.

Поняття «громадянське суспільство» не має єдиного універсального трактування. У науковій літературі його розглядають як простір автономної від держави діяльності громадян, сукупність соціальних зв'язків та організаційних форм самоорганізації, які забезпечують представництво суспільних інтересів, захист прав і свобод суспільства та участь громадян у суспільно-політичному житті [2, с. 79]. Наприклад, науковець М. Требін пов'язує розвиток громадянського суспільства зі спроможністю соціуму до саморегуляції, рівнем демократичності суспільних відносин та практичною реалізацією прав і свобод особи [8, с. 171]. У структурному вимірі до його інститутів дослідники відносять громадські та релігійні організації, профспілки, політичні партії, медіа та інші форми самоорганізації громадян [9, с. 36].

Водночас у науковому дискурсі відсутній єдиний підхід до визначення кола інститутів громадянського суспільства. Це стосується, зокрема, статусу політичних партій, які одні дослідники розглядають як складову громадянського суспільства загалом, тоді як інший підхід дозволяє розглядати їх у цій якості до моменту набуття ними владних повноважень [3, с. 142]. Другий підхід є доречним для історичного аналізу, оскільки дозволяє простежити перетворення суспільної

самоорганізації на участь у функціонуванні державних інституцій. У такому розумінні політичні партії до отримання владних повноважень є формою добровільної політичної самоорганізації громадян, тоді як після входження до органів державної влади їх діяльність потребує аналізу вже в іншій інституційній площині.

Для університетської історичної освіти важливим є не лише ознайомлення студентів із поняттям громадянського суспільства, а й демонстрація його функціонування на конкретному історичному матеріалі [4, с. 47]. Показовим у цьому контексті є період 1990–2004 рр., коли в Україні відбувалися масштабні політичні та суспільні трансформації. Громадські організації, профспілки, політичні партії та незалежні медіа брали участь у суспільно-політичних процесах, представляли інтереси різних соціальних груп, сприяли мобілізації громадян, формували громадську думку та впливали на ухвалення політичних рішень [2, с. 68].

Вивчення цього матеріалу дозволяє змінити конвенційний підхід викладання новітньої історії України. Державотворчі процеси постають не лише як результат діяльності органів державної влади та політичних лідерів, а як результат взаємодії різних державних і суспільних інститутів. Наприклад, під час вивчення конституційного процесу 1990–1996 рр. доцільно звертати увагу не лише на діяльність Верховної Ради України та інших органів влади, а й на участь політичних партій, громадських організацій та профспілок у підготовці й обговоренні конституційних проектів. Представники громадянського суспільства прагнули впливати на зміст майбутнього Основного Закону, відстоюючи політичні, соціальні та економічні інтереси різних груп суспільства [1, с. 36].

Аналогічний потенціал має вивчення виборчих кампаній 1990–2004 рр/ в Україні. Їх можна розглядати не лише як послідовність виборів до Верховної Ради та виборів Президента України, а як складний процес взаємодії громадян, політичних партій, медіа та органів державної влади. Такий підхід дозволяє студентам зрозуміти вибори як механізм суспільної участі та політичної комунікації, а не лише як сукупність статистичних показників і результатів голосування.

Особливе значення має використання історії незалежних медіа. У 1990–2004 рр. вони ставали важливим майданчиком суспільної дискусії та інструментом контролю за діяльністю влади [5, с. 59]. Зокрема, реакція журналістської спільноти на зникнення та вбивство Георгія Гонгадзе, а також діяльність медіа у протидії практиці використання «темників» дають змогу поставити перед студентами питання про межі свободи слова, відповідальність журналістів та роль медіа у функціонуванні громадянського суспільства [7, с. 77]. У цьому

випадку медійні публікації можуть використовуватися одночасно як історичне джерело та як предмет критичного аналізу.

Робота з джерелами під час проведення семінарських занять допомагає переосмислити роль інститутів громадянського суспільства в університетській історичній освіті. Документи громадських організацій, політичних партій і профспілок, газетні публікації, свідчення очевидців, стенограми засідань та інші джерела дають можливість реконструювати позиції різних суспільних акторів і порівняти їх із позицією органів державної влади. У результаті студент не отримує готової інтерпретації історичної події, а має самостійно визначити авторство джерела, його мету, цільову аудиторію, політичний та суспільний контекст, а також оцінити аргументацію, представлену в документі [10, с. 67].

Такий підхід апробується у викладацькій практиці під час роботи студентів із матеріалами про зникнення Георгія Гонгадзе. Зокрема, студентам пропонується газетна публікація із закликом журналістів до проведення чесного та неупередженого розслідування. Робота здійснюється у групах, кожна з яких зосереджується на окремому аспекті аналізу джерела. Перша група визначає причини появи документа та суспільно-політичні обставини, що зумовили його виникнення. Друга аналізує можливі наслідки оприлюднення документа та відповідає на проблемне питання, чи дозволяє його зміст розглядати незалежні медіа як інститут громадянського суспільства. Третя група досліджує політичний контекст появи публікації та його зв'язок із процесами розвитку української держави.

Таким чином, робота з одним історичним джерелом дозволяє поєднати декілька рівнів навчальної діяльності: джерелознавчий аналіз, реконструкцію історичного контексту, осмислення взаємодії держави і суспільства та дискусію щодо теоретичних категорій. Студенти не лише встановлюють обставини появи документа, а й мають аргументувати власну позицію щодо ролі медіа в громадянському суспільстві. Це створює умови для розвитку критичного мислення, оскільки передбачає зіставлення фактів, оцінювання різних інтерпретацій та формулювання самостійних висновків [6, с. 86].

Проблемний характер може мати вивчення інших подій української історії 1990–2004 рр. Так, під час розгляду Революції на граніті студентам можна запропонувати визначити, яким чином студентська самоорганізація вплинула на політичні рішення державної влади. Конституційний процес може стати основою для аналізу співвідношення позицій державних та суспільних суб'єктів. Вивчення Помаранчевої революції дозволяє розглянути механізми масової мобілізації та взаємодії громадських організацій, політичних партій, медіа і громадян.

У кожному з цих випадків студенти можуть працювати не з готовою оцінкою події, а з комплексом джерел, які представляють різні позиції та інтереси.

Отже, потенціал вивчення інститутів громадянського суспільства в університетській історичній освіті полягає не лише у розширенні тематичного змісту навчальних дисциплін. Аналіз діяльності громадських організацій, профспілок, політичних партій та незалежних медіа дозволяє розглядати державотворення як багатосуб'єктний процес і доповнювати державно-інституційну перспективу аналізом суспільної самоорганізації. Водночас різноманітність і часто суперечливий характер джерел, що відображають діяльність інститутів громадянського суспільства, створюють сприятливі умови для проблемного навчання, розвитку джерелознавчих навичок, критичного мислення та здатності студентів аргументувати власні історичні судження.

Таким чином, інтеграція історії громадянського суспільства до університетської історичної освіти може розглядатися як один із напрямів її змістовного та методичного оновлення. Вивчення інститутів громадянського суспільства дає змогу перенести студента з позиції пасивного споживача готового історичного наративу до позиції дослідника, який аналізує джерела, співвідносить різні позиції, встановлює причинно-наслідкові зв'язки та самостійно формулює висновки щодо ролі суспільства у державотворчих процесах.

Література:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Київ : Атлант ЮЕмСі, 2006. 512 с.

2. Андрійчук Т. Формування інститутів громадянського суспільства в незалежній Україні: чинники та особливості. Політичний менеджмент. 2013. С. 60–70.

3. Бєльська Т. Взаємовідносини органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах демократичного транзиту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. С. 140–147.

4. Бойко О. Д. Методика викладання історії у вищій школі: специфіка та особливості. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2025. № 2. С. 44–50. DOI: 10.31654/2663-4902-2025-PP-2-44-50.

5. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 57–65.

6. Козлова Г. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Одеса : ОНЕУ, 2014. 200 с.

7. Погоріла Л. Недержавні засоби масової інформації як європейська традиція взаємовідносин суспільства і держави. *Держава і право*. 2014. Вип. 64. С. 74–81.

8. Требін М. П. Громадянське суспільство в Україні: реальність і шляхи формування. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. Харків, 2013. № 5. С. 162–184.

9. Цвих В. Ф. Профспілки як організація особливої групи інтересів: основні засади функціонування у громадянському суспільстві. *Схід.* Аналітично-інформаційний журнал. 2001. № 4. С. 31–35.

10. Шатілова О., Шофолова Н. та ін. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 258 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-12

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ СЕРЕД МОЛОДІ

Захарченко А. С
лаборант інституту,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
історії та філософії
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

Соціальні мережі в умовах сучасного інформаційного суспільства стали одним із найважливіших засобів комунікації, отримання та поширення інформації, особливо серед молоді, для якої цифрове середовище є невід'ємною частиною повсякденного життя. Якщо раніше основними засобами отримання історичних знань були підручники, наукові праці, музеї, телебачення та безпосереднє навчання, то сьогодні значна частина молодої аудиторії знайомиться з історичними подіями, постатями та культурною спадщиною через Facebook, Instagram, YouTube, TikTok, Telegram та інші платформи. Соціальні мережі дозволяють поєднувати текстову, візуальну, аудіо- та відеоінформацію, створювати інтерактивний контент і швидко поширювати його серед великої кількості користувачів. Є. Пшемицька зазначає, що соціальні мережі та месенджери мають значний потенціал для викладання історії, оскільки дають